

marife

dini araştırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 20 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2020

ARAŞTIRMA
Research

Dindarlık ve Toplumsal Değerler: İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Üzerine Görgül Bir Çalışma (Ankara Örneği)*

Kemal Coşkun

Milli Eğitim Bakanlığı

kemalcoskun82@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-4363-6338>

Geliş Tarihi / Received: 09.03.2020 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 01.05.2020

Öz

Dindarlık, geleneksel-kültürel değerler ve bilim-iş değerleri bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Amaçlı ve kota örnekleme prosedürleri uygulanarak Ankara'da 15 İmam-Hatip Lisesindeki 1150 öğrenciden oluşan bir çalışma örneği belirlenmiştir. Araştırmada kesit-sel ve ilişkisel tarama modeli ve anket tekniğinden yararlanılmıştır. Dindarlık ölçeği, geleneksel-kültürel değerler ölçeği ve bilim-iş değerleri ölçeği kullanılmıştır. Veriler Statistical Package for Social Science (SPSS) programı yardımıyla analiz edilmiştir. Bulguların değerlendirilme-sinde, faktör ve iç tutarlılık, t-test, ANOVA, Pearson Korelasyon, aşamalı ve basit doğrusal Regresyon analiz teknikleri kullanılmıştır. Öncelikle ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliğine ait bulgulara ve ölçekteki maddelerin aritmetik ortalamalarının dağılımına yer verilmiştir. Daha sonra araştırma grubunun dindarlık eğilimleri ve toplumsal değerlere yönelik algı düzeylerinde çeşitli faktörler açısından anlamlı farklılaşmalar olup olmadığı incelenmiş, ayrıca, dindarlığın geleneksel-kültürel ve bilim-iş değerleri üzerindeki etkisi ve geleneksel-kültürel değerlerin bi-lim-iş değerleri üzerindeki rolü irdelenmiştir. Araştırma sonuçları, öğrencilerin dindarlık ve toplumsal değerler algısı üzerinde çeşitli toplumsal parametrelerin etkisini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dindarlık, Toplumsal Değerler, İmam Hatip Lisesi, Kültür.

Piety and Social Values: An Empiric Study on Imam Hatip High School Students (The Sample of Ankara)

Piety, traditional-cultural values and science-occupation values constitute the focus of this study. By implementing a purposive and quota sampling procedures, a study sample of 1150 students from 15 Imam-Hatip high schools in Ankara was determined. The study employed a cross-sectional, correlational, and survey research designs. A piety scale, traditional-cultural values scale, and science-occupation values scale were used to collect data. The data were analyzed via the Statistical Package for Social Science software. Factor analysis, internal consistency, t-test, ANOVA, Pearson's correlation, stepwise and simple linear regression analyzes were employed to evaluate the findings. Firstly the reliability and validity of the scales and the distribution of arithmetic scores of the survey items are presented. Following this, it was investigated whether the participants' tendency of piety and their perception levels towards social values differ by various factors. Furthermore, the influence of piety on traditional-cultural and science-occupation values and the influence of traditional-cultural values on science-occupation values were investigated. The study findings

* Bu çalışma Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ danışmanlığında 15.01.2020 tarihinde sunduğumuz "İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Din Anla-yışı ve Sosyal Değerler Algısı" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

revealed the influence of various social parameters on the sense of piety and social values of the students.
 Keywords: Sociology of Religion, Religiousness, Social Values, Piety, Imam-Hatip High School, Culture.

Atf / Cite as

Coşkun, Kemal. "Dindarlık ve Toplumsal Değerler: İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Üzerine Görgül Bir Çalışma (Ankara Örneği)". *Marife* 20/1 (2020), 213-240. <https://doi.org/10.33420/marife.701335>

Summary

The social reality of religion and values reveals itself in a wide spectrum, varies from our economic behavior to the state administration, from international relations to the common symbols of different nations to experience the same feeling. For this reason, studies, starting with WVS, that address the role of values in social, political and economic relations in a global scale, value differentiation over years and the relationship of value and conservatism in this context, have been carried out for a long time. For there is no way to understand the norms of law, aesthetic tastes and the economic order without understanding the values of society. Besides, knowing the objective dimension of the social structure and the very core of its being, the instruments used on individuals and groups by this structure to maintain its functions is also the best way to control the change.

In this context, the subject of our research is the description, analysis and the evaluation of Imam Hatip High School students' levels of traditional cultural values and science-occupation values, as well as their religiosity levels and how they are shaped by factual variables. In addition, the effect of religion on students' perception of social values and explaining the severity of this effect is another subject of this research. Accordingly, the research seeks answers to the following questions:

1. *Do the tendencies of Imam Hatip High School students towards theoretical, practical and thought dimensions of religion differ depending on social categories and institutions such as gender, class, family, social environment, success and the satisfaction with school?*
2. *Do the perception levels of Imam Hatip High School students towards social values differ depending on social categories and institutions such as gender, class, family, social environment, success and the satisfaction with school?*
3. *Does having certain religious ideals have a guiding effect on the values of society?*
4. *Does the level of having traditional-cultural values, which contain forms of belonging, have a positive effect on science-occupation values which are more universal than cultural values?*

In this context, the research has two basic hypothesis claiming that, firstly, according to personal and socio-demographic variables such as gender, class, family residence, mother's educational status, mother's attitude towards the behavior of children, TEOG success and the satisfaction with school, participants' perceptions on social values and levels of piety differ. Secondly, there is a positive meaningful relationship between piety and social values and values between themselves.

The survey was conducted in 15 schools in 13 districts between April 2017 and June 2017. A work plan covering approximately 3 months has been created and arranged to go to two schools each week. 1255 students were given the survey forms and after the students completed the surveys, forms were collected. After the data cleaning process, 1150 surveys were taken into consideration.

According to the research findings, there was no meaningful relationship between piety and family's place of residence. However, there was a meaningful relationship between piety and socio-demographic factors such as, gender, class, mother's educational status, mother's attitude towards the student's behavior, the student's TEOG success and the satisfaction with the school students attended. The research has shown that the independent variables mentioned were effective factors in the individuals' piety depending on their density.

Parents who sent their children to Imam Hatip High Schools have always expressed their expectations from these schools as "I want my child to study both formal subjects and our religion." Therefore, raising individuals with high religious inclination has been both a mission of Imam Hatip High Schools and the primary expectation of the students' parents from these schools. With that said, it has been detected that the averages of worship-thought relationship were found to be about 30% lower than the averages of faith.

According to the research findings, it is concluded that there is a meaningful positive relationship between traditional-cultural values and factors such as gender, class, mother's educational status, mother's attitude towards the behavior of the student and the satisfaction with the school the student

studied. However, there was no sign of any meaningful relationship between traditional-cultural values and the family's place of residency or the student's success at school. While there is a meaningful relationship between science-business values and gender, the place of family's residency, the attitude of the mother and the student's satisfaction with the school, there seems to be no meaningful relationship between other factors. The articles of "It is important for me that people trust me (M: 4,79)" and "I believe in the sanctity of the army and military service (M:4,63)" has received the highest score of both of the scales.

It has been observed that religiosity, which had been subjected to phased regression model, with its both dimensions has an effect on "traditional-cultural values" which are considered to be dependent variables. On the other hand, it's been observed that on "science-occupation values" only the "worship-thought" dimension of religiosity had an effect. When the interaction of social values within itself was examined by simple linear regression analysis, it was concluded that traditional-cultural values explained 34% of the change in science-occupation values, which is accepted as a high amount.

Giriş

Durkheim "toplumu iyileştirmeye yardım etmezse sosyolojinin bir saatlik çabaya bile değmeyeceğini"¹ söylerken, bilimin ilerleyişinin toplumun ihtiyaçlarıyla paralellik arz ettiği gerçeğini de ortaya koymuştur. Saint Simon'a göre de bir bilimin değerini takdir eden onun konusudur. Öyleyse bilim öncelikle yüzünü insana dönümlüdür.² Sosyolojinin de asıl meselesi insan olmakla beraber, bunu toplumsal ilişkiler ve sosyal süreçler, hareketler, sosyal gruplar, kurumlar ya da kategoriler bağlamında makro düzeyde toplumsal yapı açıklamalarının yanı sıra, "sembolik etkileşimcilik" yaklaşımının topluma dair "insanın eyleminin yöneldiği nesneye verdiği anlam" ve "farklı eylem anlayışlarının toplamı ve yeniden yapılandırılması" şeklindeki sayıtlarının hedefinde insandan topluma, ya da toplumdan insana doğru konumlandırılmış merdivenin basamaklarında gezinerek toplumsal gerçekliğe ve mümkün olduğu ölçüde bilimin evrensel kurallarına ulaşmayı amaçlar. Sosyoloji ile insanı doğrudan kendisine konu edinen Psikoloji arasındaki yol ayrımının nereden başladığını anlamak zor bir iştir. Bununla birlikte bireyi sadece toplumun nesnellığı ile açıklamak kadar, toplumu sadece bireyin psişik durumuyla açıklamakta bilimsel bir disiplinin taassubu, fanatizmi olarak görülebilecek yanlış bir eylem olacaktır.

19. asrın hâkim paradigması olarak pozitivizm, doğa bilimlerinin sadece gözlenebilir ve ölçülebilir olanla ilgilenen metodolojik sınırlarını, sosyal bilimlerde geçeri kılması, sosyolojinin insanın anlam yüklü doğasını ve bu bağlamda şekillenen sosyal ilişkileri anlamasını zorlaştırmıştır. İnanç, değer, ahlak gibi kavramlar insan ve toplum bilincindeki değişebilir doğası nedeniyle ve de gözlenebilir ve ölçülebilir olarak görülmediği için pozitivist sosyolojinin ilgisini çekmemiştir. Olgusalçı paradigma tarafından kapının dışına itilen değerler, insandan topluma doğru bir metot izleyen yaklaşımların toplum çözümlemelerinde dikkate alınmış, toplumun kendisi bir yönüle değerler sistemi olarak algılanmıştır.

Bireyi edilgen bir süje olmaktan çıkararak toplum çözümlemesinin merkezine koyan yorumsamacı yaklaşım, insanı çevreleyen anlamları (beklenti, değer,

¹ Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986), 402.

² Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1994), 94.

korku, özgeçmiş) görmezden gelerek yapılacak bir tanımlamanın daha baştan yöntem bilimsel bir hataya sürüklenmek olduğu fikrindedir. Pozitivizm ancak başta toplumsal ve kültürel değer ve normlar olmak üzere tinsel öğeleri anlamayı hedefleyen manevi bilimin bilgi kuramı sayesinde özüne dönebilecek ve köklerini sağlamlaştırma imkânına kavuşacaktır.³ Zira her insan, hayatının bir döneminde -şimdi ya da sonra- kendi değerlerine veya diğer insanları, grupları tanımlayan değerlere atıfta bulunur.⁴ Kısaca, toplumu ve insanı anlamak, gerçekliğin anlamlandırılması sürecinde bu iki varlık alanı üzerinde tecessüm eden inanç ve sabiteleri anlamaktan geçeceğini söylemek mümkündür.

Bununla birlikte değerlerin oluşumunda, kabulünde ve tatbikinde, toplumun dini inançlarının, pratiklerinin ve gelenekle iç içe geçmiş uygulamalarının güçlü bir etkisi vardır. Örneğin, sınırda nöbet tutan bir asker vatana duyduğu sevgi nispetinde daha dikkatli olacaktır. Ya da gündelik hayatta insanlarla kavgaya girişmekten kaçınan bir kişi, savaş meydanında çok büyük kahramanlıkları korkusuzca sergileyebilir. Askerin eylemine verdiği anlam -vatanın kutsallığı- ile açıklanabilir. Çünkü gerçekliğe verilen anlamın yönünü ve şiddetini belirleyen değerler şemamız olmaktadır. Bununla beraber askerin vatani kutsal bir değer olarak görmesinin arka planında aranması gereken başta din olgusu olmak üzere farklı isteklendirmeler vardır.

Din sosyologları genel olarak toplumsal gelişmenin herhangi bir aşamasında dini kurumlar ile sosyal yapılar arasında karakteristik bir uyum olduğu fikrini kabul ederler. Toplumdaki değişiklikler, dini değişiklikler ile bağlantılıdır.⁵ Dinin ve değerlerin sosyal gerçekliği, aslında ekonomik davranışlarımızdan devlet idaresine, uluslararası ilişkilerden farklı milletlerin ortak semboller etrafında aynı duyguyu yaşamalarına kadar geniş bir yelpazede varlığını açıkça gösterir. Bu sebeple başta WVS (Dünya Değer Araştırmaları)⁶ olmak üzere küresel çapta toplumsal, siyasi ve ekonomik ilişkilerde değerlerin rolünü, yıllara göre değer farklılaşmalarını ve bu bağlamda değer ve muhafazakârlık ilişkisini ele alan çalışmalar uzun zamandır yapılmaktadır. Çünkü toplumun değerlerini anlamadan, hukuk normlarını, estetik beğenileri, ekonomik düzeni anlayabilmek mümkün görünmemektedir. Ayrıca toplumsal yapının nesnel boyutunu ve bu yapının varlığını, işleyişini sürdürebilmek için bireyler ve gruplar üzerinde kullandığı enstrümanları bilmek, değerlerdeki değişimi gözleyebilmek, değişimi kontrol edebilmenin de en önemli yoludur.

Esasında, toplumsal değerler bireylerin sübjektif olarak salt kendi oluşumları ve zihniyeleri olmayışının, toplumun ortak değerlerinin bireyin mizacında ve eylemlerinde itici bir güç olarak gerçeğe ilişkin anlamlandırmalarının merkezi olması dolayısıyla, dinin toplum üzerindeki etkisinin doğrudan değerler üzerinde de olacağı göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Ayrıca burada bir etkileşim de kendisini gösterecektir. Değerler gücünü dini referans olarak arttıracaktır.

Şüphesiz toplumun geçirdiği sosyal süreçleri anlamak, kurumlarını tanımak,

³ Erol Göka vd., *Önce Söz Vardı* (Ankara: Vadi Yayınları, 1996), 24-33.

⁴ Shalom H. Schwartz & Bilsky Wolfgang, "Toward A Universal Psychological Structure of Human Values", *Journal of Personality and Social Psychology* 53/3 (1987), 550.

⁵ Irena Borowik vd., *Religion and Patterns of Social Transformation* (Zagreb: Institute For Social Research, 2004), 9.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. World Values Survey (WVS), "Who we are" (Erişim 5 Kasım 2019).

o toplumun kültürünü bilmekle olur. Esmer'in ifadesiyle kültür haritası "*sistematik olmayan gözlemlere, izlenimlere, sezilere dayanarak değil, güvenilirliği, geçerliliği ve temsil niteliği belli düzeylerde olan verilerden yola çıkarak çizilmelidir.*"⁷ O halde, toplumun genel bir tablosunu oluşturabilmek, toplumsal yapıya ait alt birimlerin küçük resimlerini çizebilmekle mümkün olacaktır.

Bu bağlamda araştırmamızın konusunu Türkiye'deki siyasi konjonktüre göre farklı tartışmaların odağında olmuş olan İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin geleneksel kültürel değerlere bağlılık düzeyleri ile kendilerinden beklenen bilim-iş değerlerine sahip olma düzeylerinin yanı sıra İslam'ın temel inanç esasları ve pratikleri temelinde beklenen dindarlık düzeylerinin ve bunun olgusal değişkenlere göre şekillenişinin tasviri, analizi ve değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Yine ilişki tarama metodunun yardımı ile öğrencilerin toplumsal değer algıları üzerinde, dinin ve bunun toplumsal yaşayış içerisindeki pratik fenomeni dindarlığın etkilerini ve bu etkinin şiddetinin açıklanması araştırmanın diğer bir konusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırma aşağıdaki sorulara cevap aramaktadır:

1. İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin dinin teorik, pratik ve düşünce boyutlarına yönelik eğilimleri, sahip oldukları cinsiyet, sınıf, aile, sosyal çevre, başarı ve okul memnuniyeti gibi sosyal kategori ve kurumlara bağlı olarak farklılaşmakta mıdır?

2. İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin toplumsal değerlere yönelik algı düzeyleri, sahip oldukları cinsiyet, sınıf, aile, sosyal çevre, başarı ve okul memnuniyeti gibi sosyal kategori ve kurumlara bağlı olarak farklılaşmakta mıdır?

3. Belirli dini ideallere sahip olma ve bunları gündelik hayat içerisinde davranışlara yansıtmanın, toplumun değerleri üzerinde yönlendirici bir etkisi var mıdır?

4. İçerisinde aidiyet formlarını barındıran geleneksel-kültürel değerlere sahip olma düzeyinin, daha evrensel nitelikteki bilim ve iş değerleri üzerinde pozitif bir etkisi var mıdır?

Öğrenciler açısından ortak bir inancın geliştiği, toplumsal ve dini bir kimliğin yapılaştığı, "İmam Hatipli olmak" şeklinde mottolaşmış bu okullar, Cooley'in *birincil gruplar* kategorisinde değerlendirilebilir. Bu yönüyle çalışma, İmam Hatip lisesi öğrencilerini ideolojik kısır döngülerden, aşırı yüceltilmiş ya da aksine korkutucu bir nesne olarak gören perspektiflerden uzak, toplumla ilişkisi birlik, dayanışma ve gelişme çizgisinde nitelendirilebilecek sosyal bir grup olarak görmekte ve bu öğrencilerin toplumsal değerlere yönelik algı ve dindarlık düzeylerini tarafsız bir biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda araştırmanın, "cinsiyet, sınıf, ailenin ikamet yeri, annenin eğitim durumu, annenin çocukların davranışlarına karşı tutumu, TEOG başarısı ve okuldan memnuniyet durumları gibi kişisel ve sosyo-demografik değişkenlere göre katılımcıların toplumsal değerlere yönelik algıları ve dindarlık düzeyleri farklılaşmaktadır" ve "dindarlık ile toplumsal değerler arasında ve değerlerin kendi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır" şeklinde iki temel hipotezi vardır.

⁷ Yılmaz Esmer, *Avrupa ve Türkiye Değerler Araştırması* (İstanbul: Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Ortak Komitesi, 2002), 21.

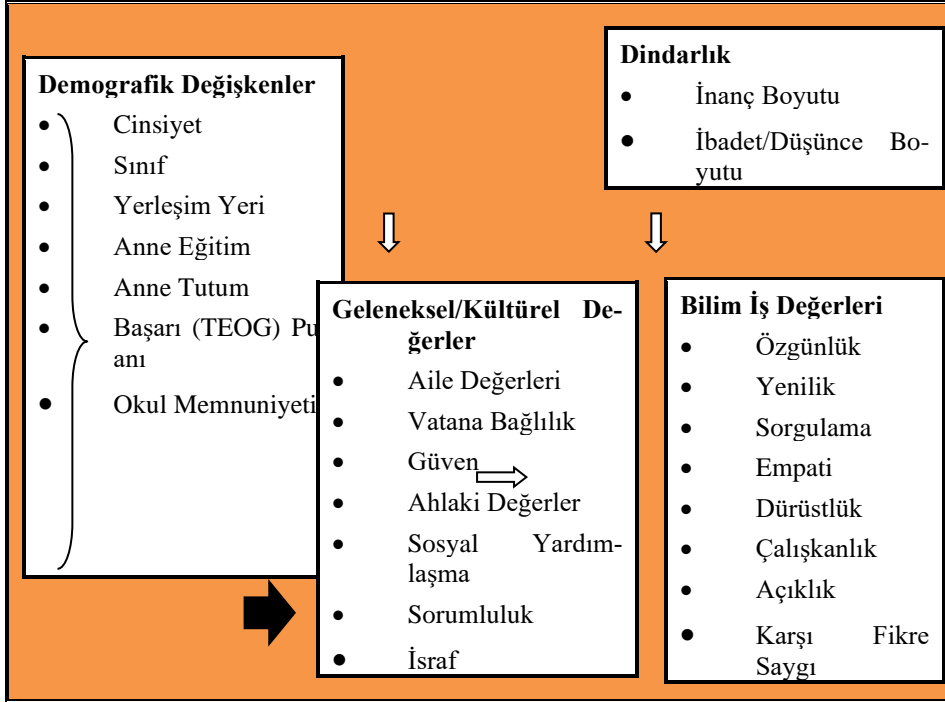
1. Yöntem:

1.1. Araştırmanın Modeli:

Dindarlık, Geleneksel-Kültürel değerler ve Bilim-İş değerlerini konu edinen bu çalışmanın modelini “Tarama Modeli” olarak ifade edebiliriz. Bahsedilen model, geçmişte olmuş ya da günümüzde olmayı sürdüren bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır.⁸ Bu model içerisindeki “kesit alma” yaklaşımı benimsenerek, katılımcıların araştırmaya konu olan özellikleri, farklı kategoriler üzerinde ve bir anda (kesit alma) yapılacak nicel tekniklerle analiz edilmeye çalışılmış, bunun için öncelikle Survey (betimleme) metodu kullanılmıştır.⁹

Bunun yanı sıra, dindarlık ve değer olguları arasında ortaklaşa değişim varlığını ve derecesini amaçladığı için “İlişkisel tarama modeli” olarak da kabul edilir. Kısacası, bu araştırmanın modeli, farklı sınıflardaki öğrencilerin, değişkenler bakımından, değişim ve gelişimlerini belirli bir zaman diliminde incelediği için *kesit alma*, ikiden çok değişken arasındaki ilişki ve etkileşimi araştırması bakımından *ilişkisel tarama* türünde bir modeldir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

⁸ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayınları, 1999), 79.

⁹ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 80.

1.2. Örneklem

Dindarlık ve toplumsal değer olguları arasındaki ilişki ve etkileşimi inceleyen bu araştırmanın evreni, Ankara'da örgün eğitim gören İmam Hatip Lisesi öğrencileridir. Örneklem, amaçlı ve kota örneklem yöntemleriyle¹⁰ oluşturulan 1150 kişiden oluşmaktadır. Amaçlı örneklem seçiminde araştırmacı, kimleri örneklem içerisine alacağını kendisi seçer, bu yöntemi istediği bilgileri alabileceği elemanları seçmek için kullanır.¹¹

Okullardan seçilecek öğrenci sayısında, kota örnekleme tekniği kullanılmış ve merkez ilçelerdeki öğrenci sayısının fazlalığından dolayı buradaki okullarda 3 sınıf 9, 3 sınıf 11'lerden, dış ilçelerde ise 2 sınıf 9, 2 sınıf 11'lerden seçilmiştir.

2017-2018 eğitim-öğretim yılı itibarıyla Ankara'da örgün eğitim veren 64 İmam Hatip Lisesi bulunmakta ve bu okullarda 22.621 öğrenci öğrenim görmektedir. Bunların 9.494'ü erkek, 13.127'si ise kız öğrencidir.¹² Nicel yönelimli sosyal bilimler araştırmalarında 20.000-30.000 aralığındaki bir evren için örneklemin asgari büyüklüğü %95 güvenilirlik düzeyinde yaklaşık 378, %99 güvenilirlik düzeyinde ise 648 olarak kabul edildiği göz önüne alındığında 1150 kişiyi içeren araştırma örnekleminin yeterli sayıya fazlasıyla ulaştığı kabul edilmiştir.

Örneklem seçilirken Ankara iline ait 30 ilçe, coğrafi ve sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınarak merkez ve dış ilçe olarak tiplendirilmiştir. 7 merkez ilçe ve 6 dış ilçe seçilerek 15 okulun örneklem içerisine alınmasına karar verilmiştir. Dış ilçeler seçilirken Ankara'nın dört farklı yönündeki illere komşuluk eden, farklı kültürel desenlere sahip ilçeleri seçilmiştir.

1150 kişiden oluşan araştırma örnekleminin %52,8'i (607 kişi) kızlardan, %47,2'si (543 kişi) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %53,3'ü (613 kişi) 9. sınıf öğrencilerinden, %46,7'si (537 kişi) 11. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Katılımcıların ailelerinin %11,7'si (134 kişi) köyde, %31,2'si (359 kişi) ilçede, %57,1'i (657 kişi) ise ilde yaşamaktadır.

Katılımcılar içerisinde anneleri herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmamışların sayısı 40 (%3,5), ilkökul mezunu olanların sayısı 529 (%46,0), ortaokul mezunu olanların sayısı 282 (%24,5), lise mezunu olanların sayısı 224 (%19,5), üniversite mezunu olanların sayısı 75 (%6,5) olarak görünmektedir. Annelerinin kendi davranışlarına karşı tutumlarını otoriter-baskıcı olarak görenlerin sayısı 221 kişi (%19,2), demokrat-anlayışlı olarak görenlerin sayısı 903 kişi (%78,5), ilgisiz olarak görenlerin sayısı ise 26 (%2,3) kişidir.

Katılımcılar içerisinde TEOG başarı puanı 100-249 arasında olanların sayısı 80 (%7,0), 250-299 arasında olanların sayısı 258 (%22,4), 300-349 arasında olanların sayısı 442 (%38,4), 350-399 arasında olanların sayısı 234 (%20,3), 400-500 arasında olanların sayısı 136 (%11,8) olarak belirlenmiştir. "Şu an ki Okulunuzda Okumaktan Memnun musunuz" sorusuna katılımcıların %12,2'si (140 kişi) çok

¹⁰ İbrahim Arslanoğlu, *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2016), 91; Sait Gürbüz - Faruk Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2017), 131.

¹¹ Arslanoğlu, *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri*, 91.

¹² Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü (MEB), "Eğitim İstatistikleri" (Erişim 10 Ekim 2018).

memnunum, %45,7'si (526 kişi) memnunum, %29,5'i (339 kişi) pek memnun değilim, %12,6'sı (145 kişi) hiç memnun değilim cevabını vermiştir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Anketin ilk bölümünde deneklerin kişisel ve demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik olgusal sorular, daha sonra da kişisel düşünce, kanı, tutum ve eğilimlerini ölçmeye yönelik yargısal sorular yer almaktadır.

1.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların olgusal durumlarına ilişkin veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu aracılığıyla toplanmıştır. Bu form ile katılımcıların cinsiyet, sınıf, okul, ailelerinin yaşadıkları yer, gelir durumları, anne-babanın eğitimi ve tutumları, başarı puanı ve okudukları okuldan duydukları memnuniyet gibi sosyo-kültürel ve ekonomik statüleri (S.E.S) ile demografik özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Form toplam 11 sorudan oluşmaktadır. TEOG başarı puanı dışındaki sorular, yapılandırılmış ve farklı sayıdaki gruplara ayrılmış cevap seçeneklerine sahiptir.

1.3.2. Dindarlık Ölçeği

Öğrencilerin dindarlık eğilimleri, "Dindarlık Ölçeği" ile ölçülmüştür. Bu araştırmada deneklerin dindarlık düzeylerini ölçmek için, öncelikle literatür taraması yapılmış, daha önce yapılmış tezler ve hakemli dergilerde yer alan dindarlık ölçekleri incelenmiş, yeni sorular da eklenerek 24 soruluk bir anket formu oluşturulmuştur. Sorular hakkında uzman görüşleri alınmış, maddeler ve cevapları üzerinde düzeltmelere gidilmiştir. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü etik kurulundan alınan izin sonrası tüm ölçeklere ait soruları içeren anket formu ile 80 öğrenci üzerinde pilot uygulama yapılmıştır. Bu çalışmaların neticesinde, 3 sorunun öğrenciler tarafından yeterince algılanmadığına kanat getirildiğinden, 3 soru ise Ankara il milli eğitim müdürlüğünden örneklem okullarda anket çalışması yapabilmek için alınan onay sürecinde AR-GE kurulu tarafından "yönlendirme yapıldığı" gerekçesiyle çıkarılmak zorunda kalmıştır. Ölçeğin alt boyutlarını belirlemek amacıyla temel bileşenler metodu ile yapılan faktör analizi sonucunda, 18 maddelik¹³ ölçekten 6 madde atılmış (4., 5., 8., 9., 14. Ve 15. Sorular), 12 maddenin iki alt boyutta toplandığı görülmüştür. İnanç boyutu maddelerinin birinci faktör yük değerlerinin ,798 ile ,865 arasında, ibadet-düşünce boyutunun maddelerinin birinci faktör yük değerlerinin ise ,366 ile ,659 arasında değiştiği görülmektedir. Bu sonuç, maddelerin faktörle olan ilişkilerinin yüksek ve amaçlanan yapıyı ölçtüğünü söyleyebiliriz. Ölçeğin açıkladığı kümülatif (birikimli) varyans ise %40,25'tir. Ölçek maddelerine katılımcıların verdiği benzer tepkilerin derecesini ölçen madde analizi sonuçlarına göre ise, düzeltilmiş

¹³ Ülkemizde ve yurt dışında geliştirilen dindarlık ölçekleri için bkn. Özlem Altunsu Sönmez, "Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri", *SEFAD* 36 (2016), 559; Araştırma örneğine uygulanan 18 maddelik dindarlık ölçeğinin 6, 9, 14, 16 ve 18. Maddeleri Veysel Uysal ve Ali Ayten'in kullandıkları dindarlık ölçeğinden ufak değişiklikler yapılarak alınmıştır. İlgili sorular için bk. Veysel Uysal, "İslâmî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 8/3-4 (Autumn, 1995), 72-93; bk. Ali Ayten, *Prosoşyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 106.

toplam madde korelasyonlarının inanç boyutunda ,495 ile ,698 aralığında, ibadet-tefekkür boyutunda ise ,229 ile ,426 arasında dağıldığı görülmektedir. Ölçeğin KMO değeri (,785), genel Cronbach Alfa Değeri: (,669), Bartlett"s Test of Sphericity değeri: ($x^2=2412,55$; $p=000$) olarak hesaplanmıştır. Ayrıca inanç boyutunun Cronbach Alfa Değeri: ,758, ibadet-düşünce boyutunun Cronbach Alfa Değeri: ,635'tir. Elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, ölçme aracının istatistiksel olarak geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Bu değerlere göre, ölçeğin uygulanmasının istatistiki açıdan bir engel olmadığına karar verilmiştir.

Araştırmada kullanılan dindarlık ölçeği, likert tipi 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçeği oluşturan her maddede "kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum", "her zaman, çoğu zaman, belirsiz, ara sıra ve hiçbir zaman" ve ibadetlerde devamlılığı ölçen sorularda ölçeğin iç tutarlılığına ve 5'li likert soru tipine uygun olarak dengeli yanıt seçenekleri sunulmuştur. Bu sa-yede konuyla ilgili farklı fikir dereceleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Sorulara verilen cevaplar Spss 16.0 programına işlenirken, en olumlu seçe-nek olan "kesinlikle katılıyorum" seçeneği 5, sonraki seçenekler olumludan olum-suza doğru sırasıyla 4,3,2 ve 1 puan olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlere göre, bir katılımcının ölçekten alacağı en yüksek puan $5 \times 12 = 60$ puan, en düşük puan ise $1 \times 12 = 12$ puandır.

1.3.3. Geleneksel-Kültürel Değerler Ölçeği

Araştırmada bireylerin aileye bağlılık, vatan sevgisi, güven, sosyal yardım-laşma, sorumluluk, israf gibi toplum tarafından kabul gören değerlerini tespit etmek amacıyla "Geleneksel-Kültürel Değerler" ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin bütün soru-ları Yavuz Bolat'a ait 42 maddelik "Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal De-ğerler Ölçeği"¹⁴ içerisinde 14 soru seçilerek kendisinin izni dâhilinde anket for-muna konulmuştur. Bolat'ın kendi ölçeği çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu boyut-lar sırası ile 1.Aile Değerleri Boyutu, 2.Bilimsel Değerler Boyutu, 3.Çalışma-İş Değer-leri Boyutu, 4.Dini Değerler Boyutu, 5.Geleneksel Değerle Boyutu, 6.Siyasi Değerler boyutudur. Ölçeğin boyutlarından bazılarının kendi içinde alt boyutlara ayrılmıştır. Birinci alt boyut Aile Değerleri Boyutu "Aileye Değer Verme ve Ailede Kadın" alt bo-yutları ile 6 adet değer ifadesinden oluşmaktadır. Ölçeğin ikinci boyutu olan Bilimsel Değerler Boyutu "Bilimsel Olma ve Eleştirilen Olma" alt boyutları ile 6 değer ifade-sinden meydana gelmiştir. Ölçeğin üçüncü alt boyutu Çalışma-İş Değerleri Boyutu "Sorumluluk Sahibi Olma, Rekabetçi Olma ve Para" alt boyutları ile toplam 8 değer ifadesinden oluşmuştur. Dördüncü alt boyut olan "Dini Değerler Boyutu" ile beşinci alt boyut olan "Geleneksel Değerler" boyutları tek boyuttan oluşarak altışar adet de-ğer ifadelerinden meydana gelmiştir. Son boyut olarak oluşturulan "Siyasi Değerler Boyutu", "Devlete Güven Duyma, Siyasi Tercihlere Saygılı Olma, Katılım, Devlete Bağlılık" alt boyutlarından oluşarak 10 adet değer ifadesi içermektedir.¹⁵ Esasında Bolat'ın ölçme aracı, her bir boyutu bağımsız bir ölçek olan, 6 ölçekli bir ölçme aracı

¹⁴ Yavuz Bolat, "Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği", *Turkish Journal of Education* 2/4 (October, 2013), 13-27.

¹⁵ Bolat, "Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği", 25. *Marife* 20/1 (2020): 213-240

izlenimi vermektedir.

Araştırmacı, yeni bir ölçek geliştirme amacıyla kendi hipotezlerini yordayabileceği 14 soruyu Bolat'ın ölçeğinden seçmiş, fakat bir soru Ankara il milli eğitim müdürlüğünden örneklem okullarda anket çalışması yapabilmek için alınan onay sürecinde AR-GE kurulu tarafından "yönlendirme yapıldığı" gerekçesiyle çıkarmak zorunda kalmıştır. Geleneksel-kültürel değerler ölçeğinin alt boyutlarını belirlemek amacıyla yapılan faktör analizi sonucunda, ölçeğin tek boyutta toplandığı (13 madde) görülmüştür. 2 madde (21 ve 22. Sorular) yeterli faktör yüküne sahip olmadığı için ölçekten çıkarılmıştır. 11 maddenin tek bir boyutta toplandığı görülmüştür. Faktör yüklerinin ,392 ile ,623 arasında yığıldığı gözlenmektedir. Madde toplam korelasyonları ise ,266 ile ,463 arasında değişmektedir. Faktörün açıkladığı kümülatif (birikimli) varyans %26,475'tir. KMO değeri: (,807); Cronbach Alfa Değeri: (,710); Bartlett's Test of Sphericity değeri: ($x^2=1496,622$; $p=000$) olarak hesaplanmış ve elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, ölçme aracının istatistiksel olarak geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Bu değerlere göre, ölçeğin uygulanmasının istatistikî açıdan bir engel olmadığına karar verilmiştir.

Araştırmada kullanılan Geleneksel-Kültürel Değerler Ölçeği, likert tipi 11 maddeden oluşmaktadır. Ölçeği oluşturan her maddede "Hiç Katılmıyorum, Az Katılıyorum, Orta Katılıyorum, Oldukça Katılıyorum, Tamamen Katılıyorum" şeklinde 5 seçenek sunulmuştur. Sorulara verilen cevaplar Spss programına işlenirken, en olumlu seçenek olan "Tamamen katılıyorum" seçeneği 5, sonraki seçenekler olumsuzdan olumsuza doğru sırasıyla 4,3,2 ve 1 puan olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlere göre, bir katılımcının ölçekten alacağı en yüksek puan $5 \times 11 = 55$ puan, en düşük puan ise $1 \times 11 = 11$ puandır.

1.3.4. Bilim-İş Değerleri Ölçeği

Araştırmada bireylerin düşünce ve çalışma dünyasında sahip oldukları ya da olmak istedikleri özgünlük, yenilik, sorgulama, empati, dürüstlük, çalışkanlık, açıklık, farklı fikirlere saygı gibi tüm insanlık tarafından kabul görmüş değerlerini tespit etmek amacıyla "Bilim-İş Değerleri" ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin bütün soruları Yavuz Bolat'a ait 42 maddelik "Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği"¹⁶ içerisinde yeni bir ölçek geliştirme amacıyla kendi hipotezlerini yordayabileceği 11 soru seçilerek, kendisinin izni dâhilinde anket formuna konulmuştur.

Bilim-iş değerleri ölçeğinin alt boyutlarını belirlemek amacıyla yapılan faktör analizi sonucunda 1 madde (24. Soru) yeterli faktör yüküne sahip olmadığı için ölçekten çıkarılmıştır. 10 maddenin tek bir boyutta toplandığı görülmüştür. Faktör yüklerinin ,401 ile ,645 arasında yığıldığı gözlenmektedir. Madde toplam korelasyonları ise ,266 ile ,463 arasında değişmektedir. Faktörün açıkladığı kümülatif (birikimli) varyans %27,586'dır. KMO değeri: (,789); Cronbach Alfa Değeri: (,695); Bartlett's Test of Sphericity değeri: ($x^2=1374,494$; $p=000$) olarak hesaplanmış ve ölçeğin uygulanmasının istatistikî açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

Araştırmada kullanılan Bilim-İş Değerleri Ölçeği, likert tipi 10 maddeden

¹⁶ Bolat, "Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği", 13-27.

oluşmaktadır. Ölçeği oluşturan her maddede “Hiç Katılmıyorum, Az Katılıyorum, Orta Katılıyorum, Oldukça Katılıyorum, Tamamen Katılıyorum” şeklinde 5 seçenek sunulmuştur. Sorulara verilen cevaplar Spss programına işlenirken, en olumlu seçenek olan “Tamamen katılıyorum” seçeneği 5, sonraki seçenekler olumludan olumsuzu doğru sırasıyla 4,3,2 ve 1 puan olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlere göre, bir katılımcının ölçekten alacağı en yüksek puan $5 \times 10 = 50$ puan, en düşük puan ise $1 \times 10 = 10$ puandır.

1.4. Verilerin Toplanması ve İstatiksel Analizi

Anket formu, 2017 Nisan ve 2017 Haziran ayları arasında 13 ilçede 15 okulda uygulanmıştır. Anket uygulanacak okullara İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından elektronik ortamda anket soruları ve onay yazısı gönderilmiştir. Yaklaşık 3 aylık bir çalışma planı oluşturulmuş, her hafta iki okula gidilecek şekilde düzenlenmiştir. Okullar ziyaret edilmeden bir gün önce aranarak idarecilerle görüşülmüş, okulun o gün için sınav, yarışma, konferans vb. etkinliği olup olmadığı teyit edilmiş, belirlenen saatlerde uygulamanın yapılacağı okulda hazır bulunulmuştur. 3 ilçede yapılan çalışma için anketörlerden yardım alınmış, diğer okullara araştırmacı bizzat giderek, idareci ve rehber öğretmenlerinin kontrolünde anketi deneklere uygulamıştır. Anketlerin doldurulması, 15-20 dakika sürmüştür. Katılımcılar anketleri kendileri doldürmüşlardır. 1255 öğrenciye anket formu dağıtılmış ve doldurma işleminin ardından formlar toplanmıştır. Yapılan veri temizleme işleminden sonra, formlardan 105 tanesi eksik ve dikkatsiz doldurma gibi nedenlerle değerlendirme dışı bırakılarak, 1150 anket değerlendirmeye alınmıştır. Bilgisayar ortamına aktarılan verilerin analizi, SPSS 16.0 paket programı yardımıyla yapılmıştır. Yapılan veri temizleme işleminden sonra, anketi oluşturan sorulara verilen bir takım sayısal veriler yeniden kodlama (recode into same variables) yöntemiyle düzenlenmiştir.

Ölçekleri oluşturan maddeleri faktörleştirmede, temel bileşenler analiz tekniği (principle component analysis, PCA) kullanılmıştır. Maddeler arasındaki iç-tutarlılığı belirlemek için ise, iç tutarlılık analizinden yararlanılmıştır.

Farklı iki grup arasındaki ilişkilerin anlamlı olup olmadığı, bağımsız grup t-test (independent samples t-test) ile ölçülmüştür. İki'den fazla grupların karşılaştırılmasında, tek yönlü varyans analizi (one way ANOVA) kullanılmıştır. Analiz sonucunda ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuşsa, hangi grup ortalamalarının birbirinden farklı olduğuna çoklu karşılaştırma (Post-hoc) yöntemi ile bakılmaktadır. Araştırmada, gruplar arasında ortaya çıkan farklılaşmaların kaynağını belirlemek amacıyla Lsd testi kullanılmıştır. Varyansların homojen çıkması durumunda gruplar arası farkın kaynağını tespit etmek için Dunnett's C testi kullanılmıştır.

İki sürekli değişken arasındaki ilişkinin derecesini belirlemede, Pearson korelasyon katsayılarından (Pearson Correlation Coefficients) yararlanılmıştır. Ayrıca dini yönelimin, toplumsal değerlere etkilerini belirlemek amacıyla, aşamalı çoklu regresyon analizi (stepwise multiple regression), geleneksel-kültürel değerlerin bilim-iş değerlerine etkilerini belirlemek amacıyla ise basit doğrusal regresyon analizi (simple linear regression) kullanılmıştır.

2. Bulgular

2.1. Ölçek Maddelerinden Alınan Aritmetik Ortalama Puanlar

Öğrencilerin dindarlık sorularına katılım düzeylerine göre ölçek maddeleri; “Allah'a inanırım ve Onu kendime yakın hissederim. (4,91)”, “Yaptığım bütün amelilerin melekler tarafından kaydedildiğine ve ahirette bunlardan sorgulanacağıma inanıyorum. (4,93)”, “Kur'an-ı Kerim'in Peygamber'e indiği şekliyle günümüze geldiğine inanıyorum. (4,84)”, “İslam, açık ve anlaşılabilir bir dindir. (4,74)”, “Ders haricinde Kur'an-ı Kerim'i Türkçe mealinden okuma sıklığınız nedir? (2,81)”, “Ders saati haricinde Kur'an-ı Kerim'i hangi sıklıkta okursunuz? (3,31)”, “Peygamberimizin sünnetlerini günlük işlerinizde ne sıklıkla uygularsınız? (3,48)”, “Beş vakit namaz ile ilgili davranışınız aşağıdakilerden hangisine uygundur? (2,95)”, “İhtiyaç sahipleri için düzenlenen yardım organizasyonlarında görev alma sıklığınız nedir? (2,53)”, “Dini vecibelerimi/ibadetlerimi tam olarak yerine getirebilecek seviyede bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum. (3,87)”, “Yola atılmış, canlılara ya da araçlara zarar verecek bir maddeyi gördüğünüzde nasıl hareket edersiniz? (4,12)”, “Müslüman olmanın anlamını, neden inandığınızı ne sıklıkla düşünür ve kendinize sorarsınız? (3,57)” şeklinde sıralanmaktadır. Bu verilere göre en yüksek ortalama tutum puanını “Yaptığım bütün amellerin melekler tarafından kaydedildiğine ve ahirette bunlardan sorgulanacağıma inanıyorum (4,93), en düşük ortalama tutum puanını ise “İhtiyaç sahipleri için düzenlenen yardım organizasyonlarında görev alma sıklığınız nedir? (2,53)” maddeleri almıştır.

Geleneksel-kültürel değerler ölçeğinin katılım düzeylerine göre, ölçek maddeleri; “Sosyal yardımlaşmanın toplumun sorunlarını çözmekte etkili olacağına inanırım. (4,22)”, “Yaptığım işlerde görev bilinci ve sorumluluğuyla hareket ederim. (4,23)”, “Günlük hayatta israfa neden olacak davranışlardan uzak durmaya çalışırım. (4,08)”, “Benim kültür yapıma uygun bir eşle mutlu olabileceğime inanırım. (4,17)”, “Bir aile kurduğumda eşimle uzun bir beraberlik sürdürebileceğimi düşünürüm. (4,53)”, “Mesleki kariyerimde paradan çok etik (ahlaki) değerlere önem veririm. (4,21)”, “Bana güven vermeyen insanlarla ilişki kurmaktan uzak durmaya çalışırım. (4,30)”, “Ordunun ve askerlik hizmetinin kutsallığına inanırım. (4,63)”, “Milli değerlerden kesinlikle ödün vermeyen bir düşünce sistemi içinde yaşıyorum. (3,84)”, “Ailemdeki bireylere büyük önem veririm. (4,62)”, “Aile yönetiminde kadın etkin rol oynamalıdır. (4,04)” şeklinde sıralanmaktadır. Bu verilere göre en yüksek ortalama puanını “Ordunun ve askerlik hizmetinin kutsallığına inanırım. (4,63), en düşük ortalama puanını ise “Milli değerlerden kesinlikle ödün vermeyen bir düşünce sistemi içinde yaşıyorum. (3,84)” maddeleri almıştır.

Bilim-iş değerleri ölçeğinin katılım düzeylerine göre, ölçek maddeleri; “Yapmak istediğim işin farklı bir yolunu ararım. (3,60)”, “Çalışkan, işe yarar biri olmak benim için önemlidir. (4,41)”, “İnsanların bana güvenmesi önemlidir. (4,79)”, “Karşıt fikirdeki insanların düşüncelerinin de değerli olabileceğini bilirim. (3,97)”, “Hayallerimde yeni şeyler tasarlarım. (4,13)”, “Çevremdeki insanların davranışlarının nedenlerini anlamaya çalışırım. (3,92)”, “Ortaya koyduğum davranışımın başkaları için doğuracağı sonuçlara dikkat ederim. (3,84)”, “Her ne pahasına olursa olsun dürüst

davranırım. (4,12)", "İspatı mümkün olmayan bilgi ve düşüncelerin güvenilir olmadığına inanırım. (3,77)", "Herkesçe bilinen bilgileri sorgulama ihtiyacı duyarım. (3,53)" şeklinde sıralanmaktadır. Bu sonuçlara göre en yüksek ortalama puanını "İnsanların bana güvenmesi önemlidir. (4,79), en düşük ortalama puanını ise "Herkesçe bilinen bilgileri sorgulama ihtiyacı duyarım. (3,53)" maddeleri almıştır.

2.2. Dindarlık ve Toplumsal Değer Algılarına Etki Eden Faktörler

2.2.1. Dindarlık, Toplumsal Değerler Algısı ve Cinsiyet

2.2.1.1. Dindarlık ve Cinsiyet

Tablo 1: Dindarlık Bakımından Kızlar ile Erkekler Arasındaki Farklar (T-Testi)

Dindarlık	Cinsiyet	N	M	S	F	P
Dindarlık (Genel)	Kız	607	3,8676	,37330	19,898	,008
	Erkek	543	3,8031	,44650		
İnanç Boyutu	Kız	607	4,8669	,28678	3,546	,305
	Erkek	543	4,8467	,37820		
İbadet/Düşünce Boyutu	Kız	607	3,3680	,51283	18,374	,008
	Erkek	543	3,2813	,59789		

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, genel dindarlıkta, erkekler ile kızlar arasında, istatistiksel açıdan kızların lehine anlamlı bir farklılaşma görülmektedir. ($P=,008$) Buna göre, kızların dindarlık eğilimleri erkeklere göre daha yüksektir. Ayrıca dindarlığın alt boyutu, İbadet-Düşünce boyutuna bakıldığında da erkekler ile kızlar arasında, kızların lehine olacak şekilde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma görülmektedir. ($P=,008$) İnanç alt boyutunda ise gruplar arasında betimsel olarak bir farklılık olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözükmemektedir. Tüm bu bulgulardan hareketle, dini tutum ve davranışlarda genel itibarıyla kızların erkeklere göre dindarlık düzeylerinin daha yüksek seviyede olduğu; namaz kılma, Kur'an ve meal okuma, bilgi ve tefekkür gibi günlük dini pratikler ile bu ibadetlerin sosyal hayata yansımaları olan yardımlaşma ve canlılık/çevreyi koruma gibi prososyal (toplum yanlısı) davranışlarının daha da yüksek olduğu rahatlıkla söylenebilir. Böylece, *cinsiyete göre dindarlık eğilimlerinin farklılaşacağı* yönündeki hipotezin desteklendiği anlaşılmaktadır. Hem erkeklerin hem de kızların dinin iman, itaat ve bağlılık yönünden dindarlık eğilimlerinin zaten çok yüksek olması, gruplar arasında bir farklılaşma olmasını da engellemiştir. Bu boyut ile ilgili bulgulara göre, erkeklerin ve kızların dindarlığın inanç boyutunda ortak bir üst seviyeyi paylaştığını söyleyebiliriz.

2.2.1.2. Toplumsal Değerler ve Cinsiyet

Tablo 2: Toplumsal Değer Düzeyleri Bakımından Kızlar ile Erkekler Arasındaki Farklar (T-Testi)

Toplumsal Değerler	Cinsiyet	N	M	S	F	P
Geleneksel-Kültürel Değerler	Kız	607	4,3262	,41177	26,091	,000
	Erkek	543	4,2009	,02244		

Bilim-İş Değerleri	Kız	607	4,0386	,48790	9,730	,046
	Erkek	543	3,9773	,55230		

Yukarıdaki tabloda verilen bulgulara göre, geleneksel-kültürel değerlerde, erkekler ile kızlar arasında, istatistiksel açıdan kızların lehine olacak şekilde anlamlı bir farklılaşma vardır. ($P=,000$) Buna göre kızların aile bireylerine bağlılık, vatan sevgisi, sorumluluk, sosyal yardımlaşma ve güven gibi toplum tarafından kabul görmüş değerleri erkeklere kıyasla daha yüksektir. Araştırma bulguları, *cinsiyete geleneksel-kültürel değerlere sahip olma düzeyinin farklılaşacağı* yönündeki hipotez doğrulanmış görünmektedir. Sevgi, saygı, bağlılık ve aidiyet hislerinin aşkın hale geldiği bu boyutta, kızların erkeklerden daha yüksek ortalamalara sahip olması, onların daha duygusal, anaç ve özgeci karakterlerini akla getirmektedir.

Bilim-iş değerleri ölçeğine göre, erkekler ile kızlar arasındaki ortalamalarda görülen farklılık, istatistiksel olarak da anlamlıdır. ($P<,05$) Buna göre kızların, eğitim ve çalışma alanındaki yenilik, özgünlük, sorumluluk, çalışkanlık ve empati gibi değerlerinin erkeklere göre yüksek olduğu rahatlıkla söylenebilir. Böylece, *cinsiyete göre bilim-iş değerlerine sahip olma düzeylerinin farklılaşacağı* hipotezi desteklenmektedir. Son yıllarda her alanda değişim gösteren Türkiye, geleneksel kadın rollerinde de değişim göstermiş, kadının okuması ve çalışması toplum tarafından kabul görmüştür. Bununla birlikte kızların çalışmaya ve eğitime verdikleri önem, iş hayatının onlara daha büyük zorluklar yüklemesi ve erkeklerin güç gerektiren ve vasıfsız işlerde kadınlara göre daha avantajlı durumları bağlamında bir zorunluluk olarak düşünülebilir.

2.2.2 Dindarlık, Toplumsal Değerler Algısı ve Sınıf

2.2.2.1. Dindarlık ve Sınıflar

Tablo 3: Dindarlık Bakımından Sınıflar Arası Fark (T-Testi)

Dindarlık	Sınıf	N	M	S	F	P
Dindarlık (Genel)	9	613	3,8283	,41772	,398	,435
	11	537	3,8473	,40243		
İnanç Boyutu	9	613	4,8344	,35537	14,853	,013
	11	537	4,8835	,30391		
İbadet/Düşünce Boyutu	9	613	3,3252	,55927	,080	,906
	11	537	3,3291	,55290		

Araştırmadan elde edilen verilere göre, dindarlık genel boyutunda, 9. Sınıflar ile 11. Sınıflar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir. ($P>,05$) Aynı zamanda, ibadet-düşünce boyutunda grupların eşit aritmetik ortalamalara (3,32) sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durumda, ibadet-düşünce boyutunda da gruplar arasında anlamlı bir fark olduğunu söyleyemeyiz. ($P>,05$) Öte yandan, inanç boyutunda 9. Sınıf (M:4,83) ile 11. Sınıf (M:4,88) arasında betimsel açıdan görülen farklılığın, istatistiksel olarak da 11. Sınıfların lehine olduğu görülmektedir. ($P=,013$) 11. Sınıf öğrencilerinin yeni gördükleri akaid, kelam, hadis, tefsir vb. derslerin Allah'a iman ve yakınlık, ahiret gününe, Kutsal Kitaba iman gibi soyut âleme

ilişkin algılarında etkili olduğu, dini inançları daha açık ve anlaşılır kıldığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, yaşla beraber dünya üstü âlemi fark etme, inandıklarını anlama ve yorumlama yetisinin, çabasının artacağı fikri de kabul edilebilir. Bu bulgulara dayanarak, *öğrencilerin inanç boyutunda dindarlık düzeylerinin sınıflara göre farklılaşacağı* yönündeki hipotezin desteklendiğini söyleyebiliriz.

2.2.2.2. Toplumsal Değerler ve Sınıflar

Tablo 4: Toplumsal Değer Düzeyleri Bakımından Sınıflar Arası Farklar (T-Testi)

Sosyal Değerler	Sınıf	N	M	S	F	P
Geleneksel-Kültürel Değerler	9	613	4,2293	,48628	6,105	,004
	11	537	4,3101	,45077		
Bilim-İş Değerleri	9	613	3,9883	,52262	,568	,136
	11	537	4,0341	,51635		

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, geleneksel-kültürel değerlere sahip olma düzeyi, 9. Sınıflar ile 11. Sınıflar arasında 11. Sınıfların lehine olacak şekilde anlamlı farklılaşmanın varlığı görülmektedir. (P=,004) Öğrencilerin eğitim kurumlarında üst basamaklara doğru çıktıkça, sınıf arkadaşları ve üst sınıf öğrencileriyle etkileşimi/sosyalleşmesi, kantin, kütüphane, spor salonu ve mescit gibi tanışma, kaynaşma, öğrenme mekânlarının aidiyet duygularını, eğilimlerini güçlendirdiği söylenebilir. Araştırmanın bulgularına göre geleneksel-kültürel değerlere sahip olma düzeyinin sınıflara göre anlamlı farklılaşacağı hipotezinin desteklendiği anlaşılmaktadır. Bilim-iş değerleri ölçeği verilerine göre, bilim-iş değerlerine sahip olma düzeyinin sınıflara göre anlamlı farklılaşacağı hipotezinin desteklendiğini söyleyemeyiz.

2.2.3. Dindarlık, Toplumsal Değerler Algısı ve Ailenin Yaşadığı Yer (Sosyal Çevre)

2.2.3.1. Dindarlık ve Ailenin Yaşadığı Yer

Tablo 5: Ailenin Yaşadığı Yer Bakımından Dindarlık (Anova)

Dindarlık	Ailenin Yaşadığı Yer	N	M	S	F	P
Dindarlık (Genel)	Köy	134	3,9106	,39057	2,776	,063
	İlçe	359	3,8131	,39493		
	İl	657	3,8353	,42166		
	Toplam	1150	3,8372	,41058		
İnanç Boyutu	Köy	134	4,8960	,25245	1,726	,178
	İlçe	359	4,8355	,35555		
	İl	657	4,8614	,33442		
	Toplam	1150	4,8573	,33309		
İbadet/Tefekkür Boyutu	Köy	134	3,4179	,55461	2,185	,113
	İlçe	359	3,3019	,52616		
	İl	657	3,3223	,57104		
	Toplam	1150	3,3271	,55606		

İbadet-düşünce boyutunda, inanç tutumlarında olduğu gibi gruplar arasında

ortalamalar açısından farklılaşmalar olduğu halde, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmaktadır. (P: ,113) Öte yandan, gruplar arasındaki ortalama farkı artmış görünmektedir. Namaz kılma, Kur'an-ı Kerim okuma, Peygamberin sünnetine uyma gibi dini eğilimlerde en yüksek ortalama tutum puanını ailesinin ikamet yeri köy olan katılımcılar, daha sonrasında ise il ve ilçe olan katılımcılar almışlardır.

Köy yaşamında din ile sosyal hayatın iç içe yaşanması bu sonuçları anlaşılabilir kılmaktadır. Köy odası adı verilen ve köylülerin toplanıp sohbet ettiği, eğlendiği, toplantı ve taziye yaptığı mekânlar köy camisinin karşısına yapılır. Genelde odada toplanmalar Yatsı namazı çıkışı olur. Mezarlıkların köyün sınırları içerisinde olması da şüphesiz insanların maneviyatlarını güçlü tutmaktadır. Köydeki geçimin toprağa ve suya bağlı olması köylünün dua ve tevekkül anlayışları üzerinde güçlü etkileri olacaktır. Ayrıca köy imamının köylüleri ziyareti, akşam oturmaları yine yaygın adetlerdendir. Bu tür gelenekler, süreçler ve örüntüler, dinin sosyal hayatın tabii bir ögesi olarak varlığını sürdürmesine yardımcı olmuştur. Bununla birlikte, eldeki bulgulara göre; "ailenin ikamet yeri ile örneklemin dini tutum ve pratikleri arasında anlamlı bir ilişki olacağı" hipotezinin reddedildiği anlaşılmaktadır.

2.2.3.2. Toplumsal Değerler ve Ailenin Yaşadığı Yer

Tablo 6: Ailenin Yaşadığı Yer Bakımından (Sosyal Çevre) Toplumsal Değerler (Anova, Lsd)

Toplumsal Değerler	Ailenin Yaşadığı Yer	N	M	S	F	P	Farklar
Geleneksel-Kültürel Değerler	a) Köy	134	4,2673	,46123	,810	,445	---
	b) İlçe	359	4,2925	,45131			
	c) İl	657	4,2531	,48440			
	Toplam	1150	4,2670	,47156			
Bilim-İş Değerleri	a) Köy	134	4,0888	,50466	3,942	,020	1. a>c 2. b>c
	b) İlçe	359	4,0451	,51835			
	c) İl	657	3,9741	,52161			
	Toplam	1150	4,0097	,51998			

Katılımcıların geleneksel-kültürel değerlerini yansıtan göstergeler olarak tabloda verilen ortalamalara bakıldığında, en yüksek değer puanını yerleşim yeri ilçe sonrasında ise köy ve il olan gruplar almıştır. Fakat "ailenin ikamet yerine göre, katılımcılarının geleneksel-kültürel değerlere sahip olma düzeyinde farklılaşacağı" hipotezi desteklenmemektedir.

Bilim-iş değerlerinde ise ortalamalar arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. (P= ,020) Ölçekten alınan ortalamalara bakıldığında yüksekte düşüğe doğru köy, ilçe ve il şeklinde sıralanmaktadır. Böylece, "ailenin ikamet yerine göre katılımcıların bilim-iş değerlerine sahip olma düzeyinin farklılaşacağı" hipotezinin desteklendiği görülmektedir. Bu durum, şehrin imkânlarından mahrum yaşayan köylülerin, kendilerinin tamamlamadıkları eğitimlerinin, çocukları içinde bir kader olmaması için onları okumaya teşvik etmeleri ve bu duygusal halin öğrencilerde en azından bir ideal olarak belirebileceği fikrini akla getirmektedir.

2.2.4. Dindarlık, Toplumsal Değerler Algısı ve Annenin Eğitim Durumu

2.2.4.1. Dindarlık ve Annenin Eğitim Durumu

Tablo 7: Annenin Eğitim Durumu Bakımından Dindarlık (Anova, Lsd)

Dindarlık	Annenin Eğitim Durumu Nedir?	N	M	S	F	P	Farklar
Dindarlık (Genel)	a) Okumamış	40	3,7250	,42111	2,716	,029	1) d>a 2) e>a, b, c
	b) İlkokul	529	3,8212	,40403			
	c) Ortaokul	282	3,8220	,39539			
	d) Lise	224	3,8828	,41403			
	e) Üniversite	75	3,9303	,47372			
	Toplam	1150	3,8372	,41058			
İnanç Boyutu	a) Okumamış	40	4,8062	,30349	,683	,604	-----
	b) İlkokul	529	4,8715	,30269			
	c) Ortaokul	282	4,8453	,37530			
	d) Lise	224	4,8571	,34558			
	e) Üniversite	75	4,8308	,34871			
	Toplam	1150	4,8573	,33309			
İbadet/Düşünce Boyutu	a) Okumamış	40	3,1844	,59106	3,432	,008	1) d>a, b 2) e>a, b, c
	b) İlkokul	529	3,2961	,55910			
	c) Ortaokul	282	3,3103	,52930			
	d) Lise	224	3,3956	,53904			
	e) Üniversite	75	3,4800	,62468			
	Toplam	1150	3,3271	,55606			

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, annenin eğitim durumunun deneklerin dindarlık eğilimleri üzerinde etkisi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Dindarlık genelde ve ibadet-düşünce boyutunda annenin eğitim seviyesi arttıkça, katılımcıların da dini tutum ve değerlerinde artış olduğu anlaşılmaktadır. Betimsel olarak farklılaşan grupların, Anova sonrası istatistiksel olarak da anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir.

Dindarlık genel ve ibadet-düşünce boyutunda okumamış annelerden sonra en düşük puanı annesi ilkököl mezunu katılımcılar alırken, inanç boyutunda çok farklı bir sonuç çıkmaktadır. Mutlak bir kabulü, eksiksiz bir bağlılığı, görmeden inanamayı gerektiren dünya üstü kutsala iman sorularının yer aldığı inanç boyutunda, en yüksek ortalama puanı annesi ilkököl mezunu olan katılımcılar almıştır. (M: 4,87) Fakat inanç boyutunda anlamlı bir farklılaşma oluşmamıştır. Eldeki tüm bulgulara göre, “annenin eğitim düzeyi ve katılımcıların dindarlığı arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezinin desteklendiği görülmektedir.

Kavun ise, araştırmasında annenin eğitim düzeyi ile dindarlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgularına ulaşmıştır. Kavun’un elde ettiği istatistiksel verilere göre en yüksek dindarlık puanını annesi “ilkoköl mezunu” olan ka-

tılımcılar almış, onu “üniversite”, “lise” mezunu annelerin izlediği, en düşük dindarlık puanını ise “okur yazar olmayan” annelerin aldığı belirlenmiştir.¹⁷ Bizim araştırmamızın “İnanç boyutu”, Kavun’un elde ettiği sonuçlar ile örtüşmektedir. Fakat genel dindarlık ve ibadet-tefekkür boyutu açısından farklılaşmaktadır. Bu durumu, Kavun’un örnekleminin farklı liselerde okuyan öğrencilerden oluşması ve veli profilinin bizim çalışmamızdaki veli karakteristiğinden farklı olabileceği düşüncesiyle açıklayabiliriz. Çocuğunu İmam Hatip Lisesine gönderen eğitimli ailelerin, doğal olarak kendilerinin de dini yönelimi yüksek olması ve çocuklarını bu yönde yetiştirmeleri ve onlara gerekli imkânları sağlamaları beklenen bir durumdur.

2.2.4.2. Toplumsal Değerler ve Annenin Eğitim Durumu

Tablo 8: Annenin Eğitim Durumu Bakımından Toplumsal Değerler (Anova, Lsd)

Toplumsal Değerler	Annenizin Eğitim Durumu Nedir?	N	M	S	F	P	Farklar
Geleneksel-Kültürel Değerler	a) Okumamış	40	4,0909	,42090	2,479	,042	1) b>a 2) c>a 3) d>a
	b) İlkokul	529	4,2665	,47915			
	c) Ortaokul	282	4,3182	,47348			
	d) Lise	224	4,2504	,47490			
	e) Üniversite	75	4,2218	,40081			
	Toplam	1150	4,2670	,47156			
Bilim-İş Değerleri	a) Okumamış	40	4,0000	,49303	,095	,984	-----
	b) İlkokul	529	4,0146	,54620			
	c) Ortaokul	282	3,9940	,53809			
	d) Lise	224	4,0179	,46621			
	e) Üniversite	75	4,0147	,43080			
	Toplam	1150	4,0097	,51998			

Yukarıdaki tabloda yer alan bilgilere göre, geleneksel-kültürel değerler ölçeğinde en yüksek puan annesi ortaokul mezunu olanlara aittir. Daha sonra ilkokul, lise, üniversite, okumamış olarak sıralanmaktadır. Annesi lise, ortaokul ve ilkokul mezunu olan katılımcıların lehlerine olacak şekilde en düşük ortalama puanı alan anne eğitim durumu okumamış olan katılımcılarla farklılaşmaktadır. Bu durum, ilk ve orta öğretim düzeyinde eğitimini tamamlamış velilerin sosyalleşmenin en önemli eyleyenlerinden olan okul kurumunun verdiği geleneksel eğitimin bireylerin geleneksel değerlere bağlılık duygularında meydana getirdiği güçlü etki ile açıklanabilir. Eldeki tüm bulgulara göre, *anne eğitim durumunun geleneksel-kültürel değerler boyutu üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya yol açacağı* hipotezinin desteklendiği görülmektedir.

Tabloya göre, *“anne eğitim durumunun bilim-iş değerleri boyutu üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya yol açacağı”* hipotezinin kabul edilemeyeceği anlaşılmaktadır.

¹⁷ Yusuf Kavun, *Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 127.

2.2.5. Dindarlık, Toplumsal Değerler Algısı ve Annenin Tutumu

2.2.5.1. Dindarlık ve Çocuğun Davranışı Karşısında Annenin Tutumu

Tablo 9: Annenin Tutumuna Göre Dindarlık (Anova, Lsd, Dunnett C)

Dindarlık	Annenizin Sizin Davranışlarınız Karşısındaki Tutumu Nasıldır?	N	M	S	F	P	Farklar
Dindarlık (Genel)	a) Otoriter-Baskıcı	221	3,7588	,41077	11,656	,000	1)a>c 2)b>a, c
	b) Demokrat-Anlayışlı	903	3,8640	,40665			
	c) İlgisiz	26	3,5705	,37708			
	Toplam	1150	3,8372	,41058			
İnanç Boyutu	a) Otoriter-Baskıcı	221	4,7989	,43329	5,068	,006	1)b>a
	b) Demokrat-Anlayışlı	903	4,8736	,30037			
	c) İlgisiz	26	4,7885	,38368			
	Toplam	1150	4,8573	,33309			
İbadet/Düşünce Boyutu	a) Otoriter-Baskıcı	221	3,2387	,53819	10,075	,000	1)a>c 2)b>a, c
	b) Demokrat-Anlayışlı	903	3,3592	,55612			
	c) İlgisiz	26	2,9615	,50839			
	Toplam	1150	3,3271	,55606			

(Dindarlık Genel ve İbadet boyutunda Lsd testi uygulanmıştır.)

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, annenin çocuklara karşı davranış şekillerinin onların dini tutum ve davranışları üzerinde hatırı sayılır etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Dindarlık genelde ve alt boyutlarda en yüksek ortalama puanı annesi anlayışlı olan katılımcılar, sonrasında ise sırasıyla otoriter ve ilgisiz gruptaki katılımcılar almışlardır. Ortalama puanlardaki bu çeşitlilik, istatistiksel olarak da oldukça anlamlıdır. Çocuğun ruhuna dokunma açısından demokrat ebeveynin otoriter ebeveyne; çocuğa vakit ayırma, ilgilenme açısından da otoriter ebeveynin ilgisizlere üstünlüğü çocuğun dini eğilimler kazanmasında da etkili olduğu açıkça anlaşılmaktadır. “Allah’a yakınlık”, “İslam’ın açıklığı ve anlaşılabilirliği” gibi bağlılık, ilgi, muhatap alma, değer verme, öğretme gibi insani eylemlerin tezahürü olan bu duygu ve inançların, ilk öğrenme ve tecrübe yerinin “annenin dizinin dibi” olması bizim geleneksel aile tipimizin de bir parçası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Namaz kılma, Kur’an ve meal okuma, salih amel, bilgi ve tefekkür gibi dini pratiklerin yer aldığı ibadet-tefekkür boyutunda, anlayışla kazandırılmaya çalışılan değerler eğitiminin, karakter ve davranış kazandırma çabasının, dini ve manevi alışkanlıkların otorite ve zorlamaya göre daha etkili ve kalıcı bir yöntem olacağı anlaşılmaktadır. Baskı altında olma ya da dışlanmışlık hissi, bireyin iç dünyasında metafizik âlemlerle kuracağı sağlıklı ilişkiyi kısıtlarken, bireyin din kurumuyla ya da dini bir grupla olan entegrasyonunda da başka sorunlara yol açacağı şüphesizdir. Anne tutumu ve dindarlık olgusuna dair eldeki bulguları toplu olarak değerlendirdiğimizde, “anne tutumu ile katılımcıların dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi doğrulanmış görünmektedir.

2.2.5.2. Toplumsal Değerler ve Çocuğun Davranışı Karşısında Annenin Tutumu

Tablo 10: Annenin Tutumuna göre Toplumsal Değerler (Anova, Lsd, Dunnett C)

Sosyal Değerler	Annelerinizin Sizin Davranışlarınız Karşısındaki Tutumu Nasıldır?	N	M	S	F	P	Farklar
Geleneksel-Kültürel Değerler	a) Otoriter-Baskıcı	221	4,1777	,51781	6,774	,001	b> a
	b) Demokrat-Anlayışlı	903	4,2933	,45248			
	c) İlgisiz	26	4,1154	,59505			
	Toplam	1150	4,2670	,47156			
Bilim-İş Değerleri	a) Otoriter- Baskıcı	221	3,9701	,57739	3,994	,019	b> a
	b) Demokrat-Anlayışlı	903	4,0264	,49842			
	c) İlgisiz	26	3,7654	,66630			
	Toplam	1150	4,0097	,51998			

Toplumumuza ve kültürümüze ait bağlılık değerlerinin yer aldığı geleneksel-kültürel değerler ölçeğinin ve bilim-iş değerlerinin anne tutumu faktörü açısından grup içi ve gruplar arası ilişkilerinin gösterildiği tabloya göre, en yüksek değer ortalama puanını demokrat anneye sahip katılımcılar, sonrasında ise otoriter-baskıcı ve ilgisiz anneye sahip katılımcılar almışlardır. Betimsel olarak görülen çeşitlilik, istatistikî olarak da oldukça anlamlıdır. Demokrat grubun lehine olacak şekilde otoriter-baskıcı grup ile anlamlı bir ilişkisi olduğu Dunnett C çoklu karşılaştırma testi ile anlaşılmaktadır. Bu durum, aile içerisindeki demokratik ortamın, çocuğun dışarıdaki hayatına da olumlu yansıtacağı, arkadaşlık ilişkilerini etkileyeceği ve topluma karşı açık ve özgüvenli olacağı şeklinde açıklanabilir. Ayrıca demokratik ortam, bireyin toplumsal değerleri kabulünü sağlayacak sosyal zemini de hazırlayacaktır. Sonuç olarak, “anne tutumu ile katılımcıların toplumsal değerleri arasında anlamlı bir ilişki vardır” şeklindeki hipotezin doğrulandığı görülmektedir.

2.2.6. Dindarlık, Toplumsal Değerler Algısı ve TEOG Başarı Puanı

2.2.6.1. Dindarlık ve Başarı

Tablo 11: TEOG Başarı Puanı Bakımından Dindarlık (Anova, Lsd)

Dindarlık	TEOG Başarı Puanınız Nedir?	N	M	S	F	P	Farklar
Dindarlık (Genel)	a) 100-249	80	3,7992	,43370	7,821	,000	1) d>c, b 2)e>c, b, a
	b) 250-299	258	3,7842	,41224			
	c) 300-349	442	3,7997	,39077			
	d) 350-399	234	3,8940	,41543			
	e) 400-500	136	3,9841	,40782			
	Total	1150	3,8372	,41058			
İnanç Boyutu	a) 100-249	80	4,8695	,26595	,309	,872	---
	b) 250-299	258	4,8612	,37820			
	c) 300-349	442	4,8640	,30619			
	d) 350-399	234	4,8518	,34161			
	e) 400-500	136	4,8309	,34920			
	Total	1150	4,8573	,33309			
	a) 100-249	80	3,2641	,60620	10,723	,000	1) d>c,

İbadet/Düşünce Boyutu	b) 250-299	258	3,2456	,55194			b 2)e>c, b, a
	c) 300-349	442	3,2675	,53350			
	d) 350-399	234	3,4151	,55426			
	e) 400-500	136	3,5607	,53076			
	Total	1150	3,3271	,55606			

Tablodan çıkarılan verilere göre, dindarlık genelde 250-299 grubu hariç, başarının yükselmesiyle beraber dindarlık eğilimlerinin de yükseldiğini söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra gruplar arasındaki ortalama farklılıkları istatistiksel olarak da oldukça anlamlıdır. (P= ,000) Örneklem grubumuzun inanç boyutu sorularında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. (P> ,05). Katılımcıların inanç boyutu ölçeğinden aldıkları puanlar oldukça yüksektir. Öte yandan, inanç boyutundan alınan ortalama puanlara bakıldığında, dindarlık genelde oluşan sıralamanın tersi bir dizilim olmuş ve ölçekten en yüksek ortalama puanı TEOG başarı puanı en düşük olan 100-249 arası olan grup alırken, en düşük ortalama puanı ise TEOG başarı puanı en yüksek olan 400-500 arası grup almıştır. İbadet-düşünce boyutu sonuçları ise, dindarlık genel ile benzer sıralamaya sahiptir. Araştırmanın dikkat çeken bir sonucu olarak, başarı puanı en yüksek öğrencilerin inanç boyutunda en düşük ortalamaya sahipken, dindarlık genel ve ibadet-tefekkür boyutlarından en yüksek puanı almaları, inancın bilgiden ziyade itaat, akıldan ziyade gönül meselesi olduğu düşüncesini ön plana çıkarmaktadır. Tüm bulgulara göre, “TEOG başarı puanına göre katılımcıların dindarlık düzeylerinin farklılaşacağı” yönündeki hipotezin doğrulandığı anlaşılmaktadır.

2.2.6.2. Toplumsal Değerler ve Başarı

Tablo 12: TEOG Başarı Puanı Bakımından Toplumsal Değerler (Anova, Lsd)

Sosyal Değerler	TEOG Başarı Puanınız Nedir?	N	M	S	F	P	Farklar
Geleneksel-Kültürel Değerler	a) 100-249	80	4,2125	,53830	1,169	,323	---
	b) 250-299	258	4,2421	,45647			
	c) 300-349	442	4,2709	,48998			
	d) 350-399	234	4,3170	,45029			
	e) 400-500	136	4,2480	,42947			
	Total	1150	4,2670	,47156			
Bilim-İş Değerleri	a) 100-249	80	4,0025	,53933	,054	,994	---
	b) 250-299	258	4,0143	,55379			
	c) 300-349	442	4,0068	,50754			
	d) 350-399	234	4,0030	,54713			
	e) 400-500	136	4,0257	,43427			
	Total	1150	4,0097	,51998			

Toplumsal değerler başlığı altında kategorileştirdiğimiz geleneksel-kültürel değerler ve bilim-iş değerleri ölçekleri, TEOG başarı puanı değişkeniyle ilişkisi bağlamında anlamlı farklılaşma sergilemediği anlaşılmaktadır. (P> ,05) Bilim-iş değerlerinde en yüksek ortalama puanını beklenildiği gibi başarı puanı en yüksek olan 400-500 arası grup almıştır. Bu durumda, “katılımcıların TEOG puanlarına göre ge-

leneksel-kültürel değerlere ve bilim iş değerlerine sahip olma düzeyinin farklılaşacağı” yönündeki hipotezin kabul edilemeyeceği anlaşılmaktadır.

2.2.7. Dindarlık, Toplumsal Değerler Algısı ve Okul Memnuniyeti

2.2.7.1. Dindarlık ve Okul Memnuniyeti

Tablo 13: Okul Memnuniyeti Bakımından Dindarlık (Anova, Lsd, Dunnett C)

Dindarlık	Şu an ki okulu- nuzda okumaktan memnun musu- nuz?	N	M	S	F	P	Farklar
Dindarlık (Genel)	a)Çok Memnunum	140	4,0272	,42032	30,906	,000	1)a>b, c, d 2)b> c, d 3)c>d
	b) Memnunum	526	3,8889	,38322			
	c)Pek Memnun De- ğilim	339	3,7686	,39309			
	d)Hiç Memnun De- ğilim	145	3,6264	,41923			
	Total	1150	3,8372	,41058			
İnanç Bo- yutu	a)Çok Memnunum	140	4,9210	,29051	8,198	,000	1) a>c, d 2) b>d
	b)Memnunum	526	4,8852	,27697			
	c)Pek Memnun De- ğilim	339	4,8308	,34659			
	d)Hiç Memnun De- ğilim	145	4,7569	,47285			
	Total	1150	4,8573	,33309			
İbadet/Dü- şünce Bo- yutu	a)Çok Memnunum	140	3,5804	,59545	27,775	,000	1)a>b, c, d 2)b> c, d 3)c>d
	b) Memnunum	526	3,3907	,52892			
	c)Pek Memnun De- ğilim	339	3,2375	,52413			
	d)Hiç Memnun De- ğilim	145	3,0612	,54129			
	Total	1150	3,3271	,55606			

Beklenildiği gibi dindarlık genelde ve alt boyutlarında en yüksek tutum puanını okulundan en çok memnun olan öğrenciler almıştır. Ortalama puanlar dikkate alındığında, örneklemin okul memnuniyetindeki artış ile dini eğilimleri aynı düzeyde artmaktadır. Varyans analizine göre, öğrencilerin okul memnuniyeti ile dindarlık genelde ve alt boyutlarındaki ortalamaları arasında istatistiksel olarak da anlamlı bir ilişki vardır. (P= ,000) Tüm bu bulgulara göre, “okul memnuniyeti ve katılımcıların dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki olacağı” hipotezinin kesin olarak doğrulandığını söylemek mümkündür.

Kendisi istemediği halde ebeveynin baskısıyla okula kaydolan öğrenci, okuluna aidiyet duygusu hissetmemekte, öğretmenlerle ve diğer öğrencilerle sorun yaşamakta, dahası eğitim programının hedeflediği kazanımlara karşı bir kaçış sendromu yaşamaktadır. 4 senelik İmam Hatip Lisesi eğitiminin sonunda Kur’an-ı Kerim okumayı dahi öğrenemeyen öğrencilerin varlığı artık bu okullarda ciddi bir sorun

olarak dikkat çekmektedir. Bu durumdaki öğrencilerle yapılan görüşmelerde, çoğunlukla Kur'an-ı Kerim dersine saygı duyduklarını ama okula ailelerinin zoruyla geldikleri için isteksiz olduklarını hatta bilerek öğrenmek istemediklerini açıkça ifade edebilmişlerdir. O halde, eskilerin çok yerinde ifade ettiği “Gönülsüz namaz göğe ağmaz.” sözü bir toplumsal kurum olan okulların başarısının, aile içi ilişkilerde gerçekleştirilebilen demokratik bir yapının işleyişiyle doğrudan bağlantılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2.7.2. Toplumsal Değerler ve Okul Memnuniyeti

Tablo 14: Okul Memnuniyeti Bakımından Toplumsal Değerler (Anova, Dunnett C)

Sosyal Değerler	Şu an ki okulunuzda okumaktan memnun musunuz?	N	M	S	F	P	Farklar
Geleneksel-Kültürel Değerler	a)Çok Memnunum	140	4,3844	,46141	10,395	,000	1)a>c, d 2)b>c, d
	b) Memnunum	526	4,3092	,42810			
	c)Pek Memnun Değilim	339	4,2143	,48730			
	d)Hiç Memnun Değilim	145	4,1241	,54428			
	Total	1150	4,2670	,47156			
Bilim-İş Değerleri	a)Çok Memnunum	140	4,1679	,51695	7,996	,000	1)a>b, c, d 2) b>c
	b) Memnunum	526	4,0342	,46468			
	c) Pek Memnun Değilim	339	3,9348	,53285			
	d) Hiç Memnun Değilim	145	3,9428	,63363			
	Total	1150	4,0097	,51998			

Tablo verilerine bakıldığında, İmam Hatip Lisesi öğrencileri açısından, okul memnuniyeti onların toplumsal değerler düzeyinde oldukça güçlü bir faktördür. Her iki ölçekte de en yüksek tutum puanını okulundan en çok memnun olan öğrenciler almıştır. Betimsel olarak farklı olan ortalamalar, istatistiksel olarak da anlamlıdır. (P= ,000) Post-Hoc analizlerine göre, geleneksel-Kültürel de “çok memnun” grubu memnun olmayan iki grupla, bilim-iş değerlerinde ise diğer bütün gruplarla anlamlı bir farklılaşma içerisindedir. Tüm bu bulgulara göre, “okul memnuniyeti ve katılımcıların toplumsal değer düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma olacağı” yönündeki hipotezin doğrulandığı anlaşılmaktadır.

3. Dindarlık, Geleneksel-Kültürel Değerler ve Bilim İş Değerleri Arasındaki İlişki ve Etkileşim

Araştırmanın bu kısmında, dindarlık, geleneksel-kültürel değerler ve bilim-iş değerleri arasındaki ilişki ve etkileşim, yapılan aşamalı çoklu regresyon analizi (stepwise multiple regression) ve basit doğrusal regresyon analizi (simple linear regression) vasıtasıyla değerlendirilmektedir.

3.1. Dindarlık ve Geleneksel-Kültürel Değerler

Tablo 15: Dindarlık Boyutları ve Geleneksel Kültürel Değerler Arasındaki İlişkiler (Aşamalı Regresyon (Stepwise Regression) Analizi Sonuçları)

Aşama		R Square r^2	F	P	Pearson Korelasyon
1		,092	116,143	,000	İnanç Boyutu: r: ,186 P: ,000
2		,106	68,183	,000	
Aşama	Bağımsız Değişkenler	Beta (β)	t	P	İbadet/Tefekkür Boyutu: r: ,303 P: ,000
1	İbadet/Düşünce Boyutu	,303	10,777	,000	
2	İbadet/Düşünce Boyutu İnanç Boyutu	,275 ,123	9,589 4,296	,000 ,000	
Bağımsız Değişkenler	Dindarlık Alt Boyutları: İbadet/Düşünce ve İnanç Boyutları				
Bağımlı Değişken	Gelenekse/Kültürel Değerler				

Yukarıdaki tabloya göre, aşamalı regresyon modeline sokulan dindarlığın her iki boyutunda (ibadet-düşünce boyutu, İnanç boyutu), bağımlı değişken (yordanan) olarak kabul edilen “geleneksel-kültürel değerler” üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Öncelikli olarak yapılan Pearson korelasyon analizine göre özellikle ibadet-düşünce boyutu ile geleneksel-kültürel değerler arasında karşılıklı ve oldukça anlamlı, pozitif yönde bir ilişki vardır (P: ,000; r: 303) Regresyon modelinde ise, ibadet-tefekkür boyutunun, tek başına geleneksel-kültürel değerlerdeki değişimin (toplam varyansın), %10’unu ($r^2= ,092$), inanç boyutu ile %11’ni ($r^2= ,106$) açıkladığı görülmektedir. Ayrıca ibadet-düşünce boyutu ölçek puanındaki 1 birimlik standart sapma artışın, geleneksel-kültürel değerler de 0.303 standart sapma yükselmeye neden olacaktır. ($\beta= ,303$). İki bağımsız değişken birlikte düşünüldüğünde ise, İnanç boyutundaki değişimin, değerlerde 0.123’lük bir standart sapma artışa neden olduğu görülebilir. ($\beta= ,123$) Yordayanlar ve yordanan arası ilişki ve açıklayıcılık gücünü yansıtan değerler, dindarlık ile geleneksel-kültürel değerler arasında olumlu ve açıklayıcılık gücü anlamlı bir ilişki olduğunu ve dindarlığın değerlerin önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir (bkz. Aşama-2: $\beta=0.275$, $t=9,589$, $p=0.000$; $\beta=0.123$; $t=4,296$; $p<0.05$). Bu bulgular çerçevesinde, “Dindarlık ile geleneksel-kültürel değerler arasında olumlu bir ilişki ve etkileşim vardır” şeklindeki hipotezin kabul edilebileceği anlaşılmaktadır.

İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin toplumsal değer algılarının şekillenişinde dini referansların etkili olması, sosyalleşmenin iki temel eyleyeni olan ailenin ve okul ile bağlantılıdır. Araştırmacı, veli görüşmelerinde ailelerin çocuklarının ev, okul, toplum ve devlet ile ilişkilerini dini atıflar üzerinden şekillendirmeye çalıştıklarına çoğu kez şahit olmuştur.

3.2. Dindarlık ve Bilim-İş Değerleri

Tablo 16: Dindarlık Boyutları ve Bilim-İş Değerleri Arasındaki İlişkiler (Aşamalı Regresyon (Stepwise Regression) Analizi Sonuçları)

Aşama		R Square r^2	F	P	Pearson Korelasyon
1		,116	150,887	,000	İbadet/Düşünce Boyutu: r: ,341 P: ,000 İnanç: r:119, P: ,000
Aşama	Bağımsız Değişkenler	Beta (β)	t	P	
1	İbadet/Düşünce Boyutu	,341	12,284	,000	
Bağımsız Değişkenler	Dindarlık Alt Boyutları: İbadet/Düşünce ve İnanç Boyutları				
Bağımlı Değişken	Bilim İş Değerler				

Yukarıdaki tabloya göre, yapılan aşamalı çoklu regresyon (stepwise multiple regression) modeline sokulan dindarlığın sadece ibadet-düşünce boyutunda bağımlı değişken (yordanan) olarak kabul edilen “bilim-iş değerleri” üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Öncelikli olarak yapılan Pearson korelasyon analizine göre özellikle ibadet-tefekkür boyutu ile bilim-iş değerleri arasında karşılıklı ve oldukça anlamlı, pozitif yönde bir ilişki vardır (P: ,000; r: 341) Regresyon modelinde ise, ibadet-düşünce boyutunun, bilim-iş değerlerindeki değişimin (toplam varyansın), %12’sini ($r^2 = ,116$) açıkladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra ibadet-tefekkür boyutu ölçek puanındaki 1 birimlik standart sapma artışın, bilim-iş değerlerin de 0.341 standart sapma yükselmeye neden olacağı anlaşılmaktadır. ($\beta = ,341$). Dini pratikler ile bilimsel çalışma değerleri arası ilişki ve açıklayıcılık gücünü yansıtan değerler, ibadet-düşünce boyutu ile bilim-iş değerleri arasında olumlu ve açıklayıcılık gücü anlamlı bir ilişki olduğunu ve dindarlığın bilim-iş değerlerinin önemli ve anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir (bkz. Aşama-1: $\beta = 0.341$, $t = 12,284$, $p = 0.000$). Bu bulgular çerçevesinde, “Dindarlık ile bilim-iş değerleri arasında olumlu bir ilişki ve etkileşim vardır” şeklindeki hipotezin kabul edilebileceği anlaşılmaktadır.

3.3. Toplumsal Değerler Arası İlişkiler

Tablo 17: Geleneksel-Kültürel Değerler ile Bilim-İş Değerleri Arasındaki İlişkiler (Basit Doğrusal Regresyon (Simple Linear Regression) Analizi Sonuçları)

	R	R Square r^2	F	P	Beta (β)	t		Pearson Korelasyon
Geleneksel-Kültürel Değerler	,582	,339	588,166	,000	,582	24,252	,000	,582
Bağımsız Değişken	Geleneksel-Kültürel Değerler							
Bağımlı Değişken	Bilim-İş Değerleri							

Dindarlığın toplumsal değerler ile ilişki ve etkileşiminin ardından, değerlerin

kendi içerisinde bir etkileşim içerisinde olabileceği, özellikle toplum ile olan geleneksel ve kültürel bağlılığın örneklemin bilim ve çalışma değerleri üzerinde söz sahibi olacağı düşüncesi basit doğrusal regresyon analizi ile teste tabi tutulmuştur. Tablodan da görüleceği üzere, söz konusu değerlerin arasında oldukça anlamlı bir ilişki (F: 588,166, P: ,000) vardır. Geleneksel-kültürel değerler, bilim-iş değerlerindeki değişimin %34 gibi yüksek bir miktarını açıklamaktadır. Değişimin kalan kısmı ise başka nedenlerdendir. Bu bulgular çerçevesinde, “geleneksel-kültürel değerler ile bilim-iş değerleri arasında olumlu bir ilişki ve etkileşim vardır ve geleneksel-kültürel değerler, bilim-iş değerlerini pozitif yönde etkiler” şeklindeki hipotezin kabul edilebileceği anlaşılmaktadır.

Saygı ve aidiyet formlarına güçlü bir vurgu yapan geleneksel değerler, başa-rının ve bilimsel zihniyetin bir etiğe göre şekillenmesini talep edecektir. Okullarda çoğu veli, çocuğunun durumu hakkında görüştüğü öğretmene “hocam, ben çocuğuma öncelikle ahlaklı olmasını, hocalarına ve arkadaşlarına karşı saygılı olmasını öğütlerim. Böyle olmadıktan sonra yüksek not alması benim için önemli değildir.” cümlelerini kullanmıştır.

Sonuç

Dindarlık, geleneksel-kültürel ve bilim-iş değerlerini konu edinen bu çalışmada, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin dini tutum ve davranışlarının, toplumsal değerler olarak genelleştirilen geleneksel-kültürel ve bilim-iş değerlerine sahip olma düzeylerine nasıl ve ne şekilde katkısının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca geleneksel-kültürel değerlerin, bilim-iş değerleri üzerindeki rolü incelenmiştir. Bununla birlikte, cinsiyet, sınıf, ailenin yaşadığı yer, annenin eğitim durumu, annenin öğrencinin davranışları karşısındaki tutumu, TEOG başarı puanı ve okuduğu okuldan memnuniyet gibi olgusal niteliklerle dindarlık ve toplumsal değer algıları arasındaki ilişki sorgulanmıştır.

Araştırmada, dindarlık ile ailenin yaşadığı yer arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bununla birlikte dindarlık ile cinsiyet, sınıf, annenin eğitim durumu, annenin öğrencinin davranışları karşısındaki tutumu, öğrencinin TEOG başarı durumu ve okuduğu okuldan memnuniyeti gibi sosyo-demografik faktörlerle arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Araştırma, bahsi geçen bağımsız değişkenlerin bireydeki yoğunluğuna göre, bireyin dindarlığında etkili bir faktör olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak, araştırma grubunu oluşturan İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin özellikle inanç boyutunda dini yönelimlerinin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Türkiye örnekleminde farklı toplumsal kategoriler üzerinde yapılan araştırmalarla kıyaslandığında örneklem grubun inanç esaslarına bağlılık düzeylerinin anlamlı olarak daha fazla olduğu görülmüştür. Örneklem grubunun, inanç boyutunda sosyo-demografik özelliklerine göre bazı faktörlerde aralarında anlamlı farklılaşma tespit edilmiş olmakla beraber, genel itibarıyla ortak bir üst inancı paylaştıklarını söylemek mümkündür.

İmam Hatip Lisesi'ne çocuklarını gönderen veliler, bu okullardan beklentilerini öteden beri “hem okusun hem de dinini öğrensin” ifadesi ile dile getirmişlerdir. Dolayısıyla, dini eğilimi yüksek bireyler yetiştirmek, hem İmam Hatip Liseleri'nin

bir misyonu hem de öğrenci velilerinin bu okullardan öncelikli beklentileri olmuştur. Bu beklentilerin ne düzeyde gerçekleştiğini değerlendirmek amacıyla veriler değerlendirildiğinde, beş vakit namazı her zaman kılanların oranı %16,1, çoğu zaman kılanların oranının ise %22,8 olduğu görülmektedir. Ara sıra kılanlar ise %51 oranındadır. Kur'an-ı Kerim'i Arapçasından ya da mealinden okuma sıklığı açısından da katılımcılar farklılaşmaktadır. Kur'an-ı Kerim'i ders haricinde her gün okuyanların oranı %11,2 iken, mealinden okuyanların oranı %6,6'dır. Kur'an-ı Kerim'i ders haricinde hiç okumayanların oranı %4,3 gibi ufak bir oran iken, mealini hiç okumayanların oranı %19,7 çıkmaktadır. Ayrıca, dini pratikleri yerine getirme sıklığı açısından, ibadet-düşünce boyutu ortalamalarının inanç boyutu ortalamalardan %30 civarında daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Özetle katılımcıların, 5 vakit namaz kılmak gibi günlük ibadetlerde düşük puanlara sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'i Arapçasından okumak gibi fiziksel çaba ve sabır isteyen ibadetlerde yüksek, Kur'an-ı Kerim'i mealinden okumak gibi zihinsel çaba ve kavrayış yetisi isteyen ibadetlerde düşük puanlar aldıkları görülmüştür. Bunun sebebini, Kur'an-ı Kerim'in Kelamullah olduğuna inanç, kutsal metinlerin orijinal dilinden okunmasının kişiye manevi bir tatmin sağlama imkânı olarak görülebilir. Ayrıca Arapçanın ibadet dili olması ve öğrencilerin mesleki olarak ileride Kur'an-ı Kerimi cemaat önünde doğru ve güzel okuma gerekliliği de sayılabilir. Türk toplumunun sosyolojisi açısından bakılırsa, kandil, mevlit, mukabele, düğün ve cenaze gibi dini gün ve merasimlerde güzel sesli hafızların, Kur'an karilerinin, fem-i Muhsin hafızların halkı mest eden okuyuşlarının toplum tarafından beğenilmesi ve talep edilmesi, ayrıca bir itibar ve dindarlık işareti olması da öğrencilerin toplum dindarlığını dikkate aldığını gösterir.

Araştırmada ortaya konulan hipotezler çerçevesinde toplumsal değerler ile demografik değişkenler arasındaki ilişki incelenmiş; geleneksel-kültürel değerler ile cinsiyet, sınıf, annenin eğitim durumu, annenin öğrencinin davranışları karşısındaki tutumu ve okuduğu okuldan memnuniyeti gibi sosyo-demografik faktörlerle arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte; geleneksel-kültürel değerler ile ailenin yaşadığı yer ve öğrencinin başarı durumunu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Yine araştırma verilerinden elde edilen bulgulara göre; bilim-iş değerleri ile cinsiyet, ailenin yaşadığı yer, annenin tutumu ve okul memnuniyeti arasında anlamlı ilişki bulunurken, diğer faktörler arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Türk toplumunda sosyal hayata temel olan değerler ile ilgili ortalama puanlara göz atıldığında, puanların genel itibarıyla yüksek olduğu anlaşılmaktadır. En yüksek puanı "İnsanların bana güvenmesi önemlidir (M: 4,79)" ve "Ordunun ve askerlik hizmetinin kutsallığına inanırım (M: 4,63)" değer maddeleri almıştır. Ayrıca, aileye ve topluma olan aidiyet duyguları oldukça üst seviyededir. Fakat bilim ve çalışma değerlerinden alınan puanlar, geleneksel değerlerden alınan puanların gerisinde kalmıştır. Sonuç olarak İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin geleneksel değerlere yönelik algılarının oldukça yüksek, bilim ve çalışma değerlerine yönelik algılarının ise ortanın üstü derecede olduğunu söyleyebiliriz.

Yine araştırmanın temel argümanlarından biri olarak bağımsız değişkenlerin

karşılıklı ilişki ve etkileşimi ele alınmıştır. Aşamalı regresyon modeline sokulan dindarlığın her iki boyutunda (ibadet-düşünce boyutu, İnanç boyutu), bağımlı değişken (yordanan) olarak kabul edilen “geleneksel-kültürel değerler” üzerinde etkili olduğu, “bilim-iş değerleri” üzerinde ise sadece dindarlığın “İbadet-düşünce” boyutunun etkili olduğu görülmüştür. Toplumsal değerlerin kendi içerisindeki etkileşimi basit doğrusal regresyon analizi ile incelendiğinde geleneksel-kültürel değerlerin, bilim-iş değerlerindeki değişimin %34 gibi yüksek bir miktarını açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma değişkenler arasında ulaştığı anlamlı ilişkilerle dikkate değer sonuçlar elde etmiştir. Bununla birlikte dindarlık ve değer kavramları alt boyutlarıyla birlikte daha kapsamlı ele alınabilirdi. Yine araştırma grubunun dine, geleneğe ve bilime olan yaklaşımları, sosyalleşmenin iki önemli eyleyeni olan aile ve okul faktörleri esas alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Fakat günümüzde, sosyalleşmenin üçüncü bir eyleyeni olarak gelişen bilişim teknolojileri ve internet ön plana çıkmıştır. İnternet, sosyal medya ve sosyal ağların gençlerin dindarlık ve değer algılarında yaptığı etkiler üzerine daha kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. *Çağdaş Felsefe*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, Genişletilmiş 7. Baskı, 1994.
- Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü (MEB), “Eğitim İstatistikleri”. Erişim 10 Ekim 2018. <http://ankara.meb.gov.tr/www/egitim-istatistikleri/icerik/24>
- Aron, Raymond. *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. çev. Korkmaz Alemdar. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986.
- Arslanoğlu, İbrahim. *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2016.
- Ayten, Ali. *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Göka, Erol vd. *Önce Söz Vardı*. Ankara: Vadi Yayınları, 1996.
- Bolat, Yavuz. “Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği”. *Turkish Journal of Education* 2/4 (October, 2013), 13-27.
- Borowik, Irena vd. *Religion and Patterns of Social Transformation*. Zagreb: Institute For Social Research, 2004.
- Esmer, Yılmaz. *Avrupa ve Türkiye Değerler Araştırması*. İstanbul: Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Ortak Komitesi, 2002.
- Gürbüz, Sait - Şahin, Faruk. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 4. Basım, 2017.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları, 9. Basım, 1999.
- Kavun, Yusuf. *Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Sönmez, Özlem Altunsu. “Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri”. *SEFAD* 36 (2016), 557-578.
- Schwartz, Shalom H. - Bilsky, Wolfgang. “Toward A Universal Psychological Structure of Human Values”. *Journal of Personality and Social Psychology* 53/3 (1987), 550-562.
- Uysal, Veysel. “İslâmî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 8/3-4 (Autumn, 1995), 263-271.
- WVS, World Values Survey. “Who we are”. Erişim 5 Kasım 2019. <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>